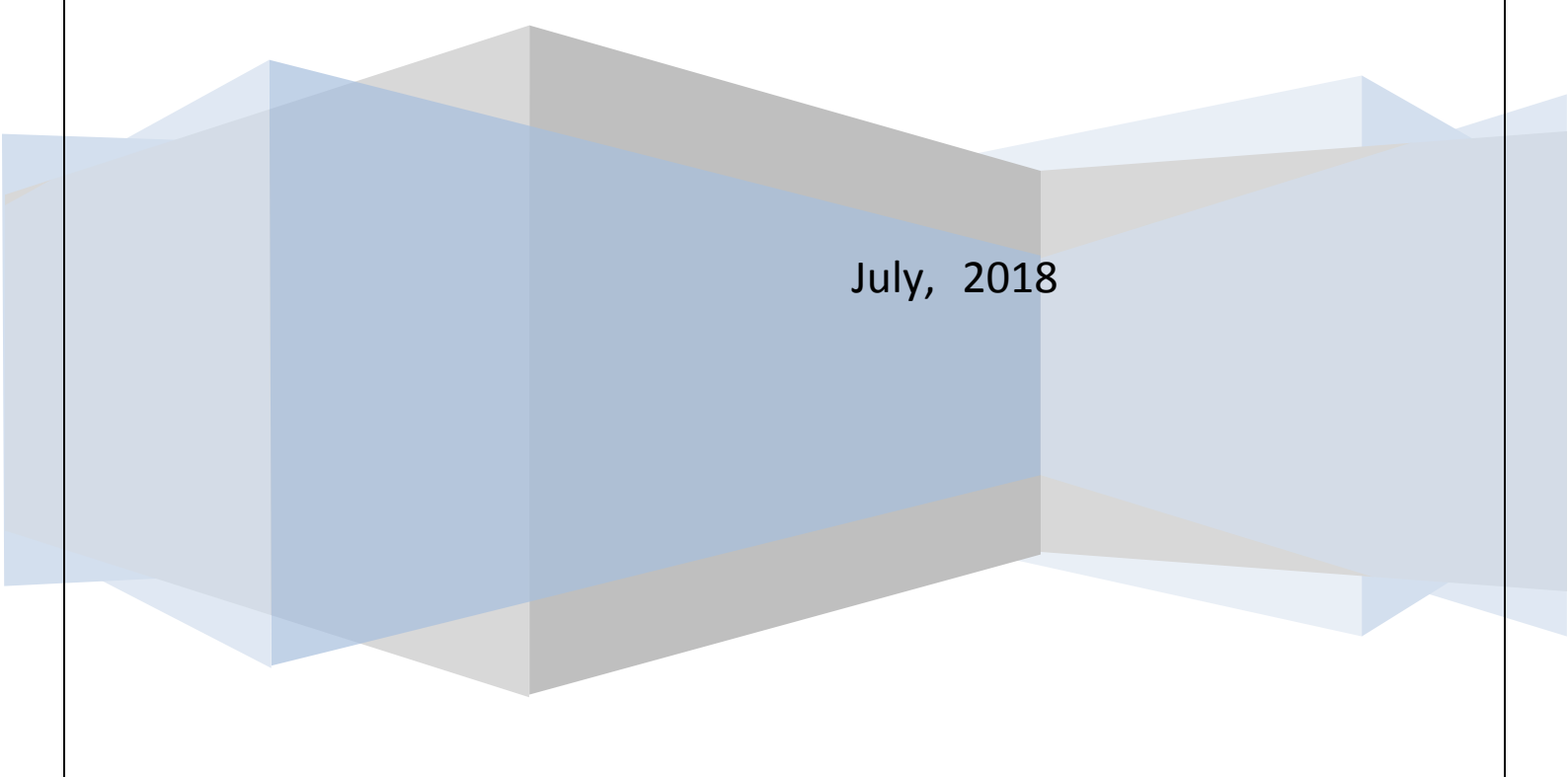

KUSANTHULA BUKU LA NTHONDO

Maxwell Hambani Phiri

July, 2018

An abstract geometric design at the bottom of the page, featuring overlapping translucent blue and grey polyhedral shapes that create a sense of depth and movement.

ZAMBAKATIMU

Mutu

Tsamba

1. Mutu 1.....Kubadwa kwake.....4

2. Mutu 2.....Atate ake.....6

3. Mutu 3.....Ubwana wake.....13

4. Mutu 4.....Maulendo ake.....19

5. Mutu 5..... Ukulu wake.....28

6. Mutu 6.....Ufumu wake.....36

KUTHOKOZA

Poyambirira ndi kuthokoza Mulungu chifukwa cha kundipatsa kuthekera koti ndilembe bukuli lomwe lazukuta buku la “NTHONDO” lomwe lidalembedwa ndi a Samuel Josiah Nthala. Ndikuthokozanso mkazi wanga Dafless Ngoma komanso ana anga Jovita ndi Hope pondipatsa chilimbikitso pamene ndimalemba bukuli. Ndikhulupirila kuti anthu alikonda akaliwerenga .Mulungu akudalitseni nonse zikomo.

MAXWELL HAMBANI PHIRI

MUTU 1 : KUBADWA KWAKE

Atengambali: Mayi ake a Nthondo, azimayi a mŵmudzi, atsibweni ake a Nthondo, mlongo wake wa Nthondo ndi ena ambiri.

Malo : Kumudzi kwawo kwa mayi ake a Nthondo

NKHANI YA MŴMUTUWU MWACHIDULE

- Nthondo adabadwa nthawi yozizira usiku
- Nthondo adali mwana yekhayo wamwamuna pamene ena adali aakazi okhaokha
- Anthu amŵmudzimo adapita nakayamikira mwana yemwe anabadwayo
- Nthondo ndi mwana yemwe adayembekezereka kuti adzatengera makolo ake bulangete akadzakula
- Bambo ake a Nthondo anali atatengedwa ndi asilikali pamene iyeyo ankabadwa
- Uthenga wakubadwa kwa Nthondo unatumizidwa kwawo kwa bambo ake a Nthondo
- Anthu a kwawo kwa bambo ake a Nthondo adalandila uthenga wa kubadwa kwa Nthondo ndi chimwemwe
- Amayi awo a Bambo ake a Nthondo adakonzekera ndi kunyamuka ulendo wokawona Nthondo
- A kwawo kwa bambo ake a Nthondo adayamikira za kukongola kwa Nthondo ndipo adadziwitsidwa zoti abambo ake adatengedwa ndi asilikali
- A kwawo kwa bambo ake a Nthondo adakhala kwa amayi ake a Nthondo kwa Kanthawi

MFUNDO ZIKULUZIKULU ZA MŴMUTUWU

a. Chisangalaro

- Anthu a mŵmudzi wakwawo kwa Nthondo adasangalala ndi kubadwa kwake
- A kwawo kwa bambo ake a Nthondo nawonso adasangalala ndi uthenga wa kubadwa kwa Nthondo

b. Miyambo

- Bambo ake a Nthondo adakakhala chikamwini
- A kwawo kwa mayi ake a Nthondo adakanena za kubadwa kwa Nthondo ku akuchimuna

c. Kuthandizana

- Anthu amŵmudzimu adathandizana powafunira madzi amayi ake a Nthondo popeza anali akadadwala

MAPHUNZIRO AMŴMUTUWU

1. Ndibwino kuyamikira zinthu zabwino
2. Ndibwino kuthandiza anzathu pamene ali mŵmavuto

MUTU 2 : ATATE AKE

Malo: Ku Boma, mnjira kuchokera ku boma,kumudzi kwawo kwa Nthondo,kunyumba ya a Dziko, kwawo kwa bambo ake a Nthondo,kutchire ku liwamba,kumanda,Kwa a sing'anga

Atengambali : Bambo ake a Nthondo, Kapitawo wa ku boma,anzawo a bambo ake a Nthondo, a Dziko, mayi ake a Nthondo, a namwino, apongozi awo a bambo ake a nthondo,mlongo wake wa Nthondo,Amfumu, Nthondo,Nyalubwe,mkamwini wa munthu wina,Sing'anga,anyamata okumba manda,alongo awo a mayi ake a Nthondo aang'ono ndi enanso ambiri

NKHANI YA MAMUTUWU MWACHIDULE

- Atate ake a Nthondo adagwidwa ndi asirikali pamodzi ndi anzawo ndi kukagwira ntchito yomanga mlatho ku boma
- Atate ake a Nthondo ndi anzawo adazunzidwa ndi kapitawo wa boma powagwiritsa ntchito ndi njala komanso osawapatsa malo ogona
- Atate ake a Nthondo ndi anzawo adagona mkamsasa komanga wokha pomwe atate ake a Nthondo adalota maloto odabwitsa oti adagwira inswa zambiri ndipo adawafotokozera anzawo koma anzawowo adawauza kuti malotowo adali abwino
- Atate ake a Nthondo adalipidwa ndalama zisanu aliyense pamodzi ndi anzawo ndipo anayamba ulendo wobwerera kumudzi kwawo atagonanso kwa tsiku limodzi
- Bambo ake a Nthondo adasiyana ndi anzawo atatsanzikana onse ndi njala
- Atate ake a Nthondo adagula nsima ndi nkuku pogwiritsa ntchito ndalama zomwe anawapatsa kapitawo wa boma
- Atate ake a Nthondo adaimitsidwa pamodzi wina ndi kuwuzidwa za kubadwa kwa mwana wawo
- Atate ake a Nthondo adafika nalandilidwa kumudzi ndipo adauzidwa ndi apongozi awo za kubadwa kwa mwana wawo iwo atachoka

- Atate ake a Nthondo adakondwera kwambiri powona mwanayo ndipo adafotokoza anthuwo za maloto omwe adalota. Anthu adawawuza kuti amalosera za kubadwa kwa mwanayo
- Atate ake a Nthondo adawuzidwa kuti mꞌphala la mwana mulibe mankhwala ndipo adafunsidwa kukafuna matumbo a Simba
- Atate ake a Nthondo adapita kukafuna mankhwala kwa a Dziko nawuzidwa kuti akatenge matumbo a Khoswe
- Atate ake a Nthondo adapha makoswe ndi kutengako matumbo ake nakathila mꞌphala la mwana
- Atate ake a Nthondo adafuna nkhuu yopatsa anamkungwi omwe adachita mwambo wa mꞌmeto atauluka mꞌchikuta
- Nthondo adamvekedwa tizingwe ta bwazi topanda mikanda
- Atate ake a adakonzatshika loti mkazi wake azigonapo ndi mwana
- Akuchikazi ndi akuchimuna adakanganirana potchula dzina la mwana ndipo akuchimuna ndiwo adatcha mwanayo dzina la atate ake aakulu loti ꞑ NTHONDOꞑ
- Nthondo adamuchitira mankhwala a liwombo ndipo adamukumbiranso mankhwala ena oika mꞌphala lake
- Nthondo adamvekedwa tizingwe ta mikanda ndi amayi ake atafika pa msinkhu wonyamulidwa ndipo adali mwana wamphamvu
- Atate ndi amayi ake a Nthondo adakamuwonetsa Nthondo kwa eni ake a dzina ndipo adanyamula mphatso monga mphale,nkhuku,ndinso Lipande
- Eni ake dzina adakondwera naye Nthondo ndipo pobwera anawapatsa alendowo ufa ndinso nkhuu atagona kwa masiku angapo
- Mlongo wake wa Nthondo adasankhidwa ndi makolo kuti amlere ndipo mbereko adatenga chikopa cha mbuzi yimene adaitcha dzina loti ꞑKanyazaꞑ pokhumbiza ena omwe adalibe mwana
- Mlongo wake wa Nthondo adamulera mwanayo, ankamuyimbira tinyimbo ndiponso ankamuphunzitsa kuyenda
- Nthondo adadwala nthenda ya mawuka ndipo abambo ake adakapempha mankhwala kwa mkulu wina wake yemwe adawawuza kuti akatenge bwazi, chivumulo,chipekaukazi ndi masoangꞑombe.

- Nthondo adachira ndi kunenepa ndipo adamufuniranso mankhwala a utumbidwa omwe anamuphikira limodzi ndi nkuku namudyetsa minofu yokhayokha mafupa atawatentha kuti achite khundabwi
- Makolo ake a Nthondo adali a Mtundu wa a Nyanja kapena A Malawi ndipo ankakhala mphepete mwa Nyanja ya Malawi cha kuzambwe
- Adachoka ndi kukakhala kumapiri kutsata chimanga ndipo uku ndi komwe adabadwira Nthondo
- Atsibweni ake a Nthondo adali mfumu yowopsa,yosazolowereka,ndinso yankhanza chifukwa imatha kupha anthu oiderera
- Nthondo amakondedwa kwambiri ndi atsibweni ake chifukwa adali mphwawo yekhayo wa mwamuna
- Nthondo anabadwa masiku omwe kunalibe nsalu kotero anthu ankavala zikopa za nyama nachita ʔnguwoʔ
- Ena amapota tizingwe namawomba nsalu zomwe zimatchedwa ʔdewereʔ moti atate ake a Nthondo adatchuka ndi luso lowomba madewere moti adapata nalo nkuku zambiri
- Nthondo ankafunsa atate ake mafunso ambirimbiri akuwubwana ndipo ankayankhidwa bwino
- Mbale wa atate ake a Nthondo adapita nawo kutchire ku Liwamba komwe anakavulazidwa ndi Nyalubwe koma Nyalubweyo adaphedwa
- Mbale wa atate ake a Nthondo adamufunira mankhwala ndipo adachira komanso adakawalipitsa eni ake a tchirewo pofuna kumujiwitsa.lwowo adapereka mbuzi zinayi.
- Atate ake a Nthondo adalangiza mbale wawo kuti azikhala wochenjera ndi anthu adera
- Khomo la atate ake a Nthondo lidali la chikoka kamba ka luso lawo lokonza madewere kotero kuti amalandira mphatso monga mbuzi,nkuku ndi nkosa.
- Atate ake a Nthondo ndi atsibweni ake amakondana kwambiri
- Atate ake a Nthondo adaletsedwa kulima munda ndi mkamwini wa munthu wina ndipo adamusiya kuwopa ziwawa
- Atate ake a Nthondo adadwala litsipa kwa nthawi yaitali yomwe siyina mve mankhwala
- Amayi ake a Nthondo ndi a nkhoswe adakanena za matendawo kuchimuna komwe adagwirizana zoti akawombeze mawula

- Mkazi wa atate ake a Nthondo adafotokozera mwini ula za mkangano wa pakati pa iwo ndi mlongo wawo kumudzi pankhani ya nkuku
- Mwini waula adawauza anthuwo kuti apite ndi kukakhwisula mzimu wa agogo ndipo munthu yemwe udamugwera ula analira atamva za zomwe zidachitika kwa a sing'anga
- Atsibweni ake a Nthondo adamukalipira m'balala wawo yemwe udamugwera ula pomutchula kuti ndi mfiti
- Akubanja la yemwe adagwidwa ndi ula adavumata madzi ndi kulavulira pamtengo ndi kuyamba kupembeza mizimu ya agogo awo
- Adaphika nsima ya mawere ndiwo zake nyama ya Nkhuku ndi mbuzi ndi kupita nayo kumtengo kuti mizimu ikadye.
- Atate ake a Nthondo adadwalabe kwambiri nakomoka ndipo adatsitsimuka atathiridwa madzi ozizira ndi akazi awo.
- Atate ake a Nthondo adamulangiza mwana wawo kuti aleke magwiragwira ndinso mapenyapenya chifukwa zimapha maso ndi manja.
- Nthondo adamva chisoni ndi bambo ake amene ankamukonda kwambiri ndipo pamenepo atate ake adavutika kwambiri namwalira.
- Anthu am'mudzimo adabuma kwambiri pokumbukira ntchito zabwino zomwe ankagwira atate ake a Nthondo.
- Anansi awo a atate ake a Nthondo adalira ndipo adakumbutsa akuchikazi za mawula aja omwe adavomera mlandu wa kupha atate ake a Nthondo.
- Anyamata am'mudzimo adapita kukakumba manda ndi kumaliza ngakhale kuti adapeza mwala waukulu pamene amakumba dzenjero.
- Akazi anali kusinja ufa wophikira nsima adzukulu ndipo anayamba kudzolana ufawo potsatira zikhulupiriro zawo.
- Adadya nsima ndipo akazi adanyamula miyala nakaika kumandako ndiponso anatumiza uthenga woti akanyamule mtembo kumudzi
- Anthu adanyamula malirowo pamodzi ndi uta, kaligo, ndi chuma china cha atate ake a Nthondo kuti akakwirire kumodzi
- Adayika malirowo nabwerera kumudzi nkumakagona pa mtanda ndipo m'mawa adakamba milandu yaula pomwe ogwidwayo adalipa mbuzi yomwe inadyedwa ndi ana okhaoka
- Atameta malirowo adachoka pa mtanda ndipo Nthondo amakagona ndi amayi ake

- Atalira kwa mwezi adaphika mowa,kuvina gule ndi kumeta amayi ake a Nthondo potsirizitsa mwambo wa malirowo
- Ena adafuna kuti amayi ake a Nthondo alowedwe chokolo koma iwo adakana ponene kuti adali nkhalamba

MFUNDO ZIKULUZIKULU ZA MŴMUTUWU

a. Chikondi

- Atate ake a Nthondo adakonda amayi ake a Nthondo powakonzera Tchika
- Atsibweni ake a Nthondo amamukonda kwambiri Nthondo
- Atate ake a Nthondo amamukonda mwana wawo Nthondo
- Mlono wake wa Nthondo amamukonda Nthondo pomulera
- Anthu ambiri ankawakonda atate ake a Nthondo chifukwa cha ntchito zawo zabwino

b. Kuthandizana

- A Dziko adathandiza atate ake a Nthondo powauza mankhwala a mwana
- Anthu ena adathandiza atate ake a Nthondo ndi nkuku yopereka kwa anamwino
- Mkulu wina adapereka mankhwala a Mawuka kwa atate ake a Nthondo
- Akuchimuna ndi akuchikazi adathandizana potengera atate ake a Nthondo kukawombeza mawula atadwala.

c. Chidani

- Mkamwini wina anawada atate ake a Nthondo kamba ka munda
- Amayi ake a Nthondo adadana ndi mlono wawo chifukwa cha kusowa kwa nkuku
- Anthu ena anadedwa pofuna kumujiwitsa mŵbale wa atate ake a Nthondo kwa Nyalubwe
- Atsibweni ake a Nthondo anada mŵbale wawo chifukwa cha khalidwe la ufiti

d. Nkhanza

- Asirikali adasonyeza nkhanza potenga atate ake a Nthondo kupita nawo ku boma

- Kapitawo adawamana chakudya ndi malo ogona anthu ogwira ntchito
- Amfumu amatha kupha munthu yemwe wasonyeza mwano pamaso pawo

e. Umphawi

- Nsalu ya mwana adachita kutenga chikopa cha mbuzi
- Anthu ankavala nguwo(zikopa za nyama) ndi madewere chifukwa chosowa nsalu
- Ufa amachita kusinja mu mtondo kusonyeza kuti kunalibe zigayo
- Ankangogwiritsa ntchito mankhwala azitsamba okhaokha kusonyeza kuti kunalibe zipatala zamakono

f. Zikhulupiro ndi Miyambo

- Atadwala atate ake a Nthondo adakawombeza mawula
- Zinthu zikalakwika amakapembedza mizimu
- Munthu wotsogolera kumanda adaponya mwala kumanda kuwodira azimu
- Nthondo adathira dothi m^umanda mwa atate ake
- Adzukulu adaletsedwa kukumba dzenje lina kuwopa kuti azimu angaphe munthu wina
- Anthu adagona pamtanda ataika maliro

g. Chisoni

- Nthondo adamva chisoni ndi abambo ake pomwe ankamwalira
- Amayi ake a Nthondo adali ndi chisoni ndi amuna awo
- Anthu am^umudzi adamva chisoni ndi imfa ya atate ake a Nthondo

h. Malangizo

- Atate ake a Nthondo adalangiza mwana wawo pamene iwo ankamwalira
- Atate ake a Nthondo adalangiza m^ubale wawo pamene anavulazidwa ndi Nyalubwe

i. Umasiye

- Nthondo ndi amayi ake adakhala pa umasiye atamwalira atate ake

j. Ulosi

- Atate ake a Nthondo adaloseza za kubadwa kwa mwana wawo kudzera m^umaloto oti agwira inswa zambiri.

k. Udindo

- Atate ndi amayi ake a Nthondo adali ndi udindo wosamalira mwana wawo atadwala
- Abale awo a atate ake a Nthondo adasamalira atate ake a Nthondo pamene adadwala

MAPHUNZIRO AMAMUTUWU

- Kumayamikira munthu akachita zabwino ngati mamene adachitira anzawo a atate ake a Nthondo powayamikira chifukwa cha luso lawo.
- Kumakhala ndi udindo wosamalira ana athu
- Ndibwino kumathandizana pa nthawi ya zovuta ngati mamene anachitira anthu amamudziwu pamaliro a tate ake a Nthondo
- Sibwino kumapitiriza miyambo yina ya makolo yoipa ngati chokolo. Amayi ake a Nthondo adakana.
- Kumalangizana pamene tawona wina akugwa mavuto monga momwe adachitira atate ake a Nthondo kulangiza mbale wawo

MUTU 3 : UBWANA WAKE

Malo : Kumudzi kwawo kwa Nthondo, mumphala, kumudzi wa kwa a msinda, kumunda, kwawo kwa eni dzina a Nthondo, kwawo kwa mkulu wochokera ku Harare

Atengambali : Nthondo, amayi ake a Nthondo, atsibweni ake a Nthondo, amnzake a Nthondo, a Mdimba ndi ena ambiri.

NKHANI YA MUMUTUWU MWACHIDULE

- Amayi ake a Nthondo adakhala pa umphawi ndi Nthondo chifukwa cha imfa ya amuna awo
- Adasowa zinthu zambiri monga chakudya ndinso anthu owathandiza kukonza tsindwi la nyumba
- Amayi ake a Nthondo adakumbukira ubwino wa amuna awo kamba ka mavuto omwe amakumana nawo ndipo adayamba kuwonda
- Nthondo adamvera chisoni amayi ake ndipo awiriwa adayamba kukhala moyo wodalirana
- Nthondo adakula ndi kuyamba kusewera ndi anzake omwe adamukopa kuti azikagona nawo kumphala
- Nthondo adalandiridwa ndi anzake kumphala ndipo adawuzidwa kuti mumphala muli masautso ambiri
- Nthondo adakhumbira anzake akubusa mbuzi ndinso nkhesa ndipo adakapempha kuti azikabusa za atsibweni ake nalolezedwa
- Amnzake a Nthondo adamukopa mzawo kuti akonde moyo wa ubusa ndipo anyamatawa ankachita chidyerano kumphala yawo
- Anyamatawa ankasankha mtsogoleri wawo potengera kumenyana ndipo ndewu zimachitika kawirikawiri ku ubusa
- Nthondo anayamba kuphunzira moyo wa ndewu ndipo amayi ake ankadabwa naye
- Nthondo adaphunziranso moyo wa kuba kumphala pamene njala idavuta mukumudzi mwawo
- Nthondo adayamba kukhumbira amnzake omwe amaba ndi kumawotcha nkhuu mumphala mwawo moti mpakana adakanika kuwawuza amayi ake za kubedwa kwa nkhuu yawo kamba ka mantha

- Nthondo adayamba kuba zinthu za amayi ake mpaka tsiku lina adaswa mꞌphika wawo
- Nthondo adayamba kuwonetsera makhalidwe ake oipa ndinso anawada alongo ake chifukwa chomuneneza akaba
- Nthondo adaponyera mwala alendo ndi kulasa mꞌmodzi wa alendowo omwe adadutsa mꞌmudzimo ndipo anzake zimenezi adasangalala nazo
- Alendowo adakanika kumloza Nthondo chifukwa sadamdziwe bwinobwino
- Nthondo adakula ndi makhalidwe amwano,bodza,kuba ,ndewu komanso ulesi
- Nthondo ankangokhalira kuyendayenda osapezeka pakhomo kuwopa kumatumidwa ntchito ndi amayi ake ndinso atsibweni ake
- Nyumba ya amayi ake a Nthondo idapsa ndi moto ndipo katundu yense adapsera momwemo
- Nthondo adakanika kuwathandiza amayi ake kumanga nyumba ngakhale kuti adavomera ndi pakamwa pokha
- Amayi ake a Nthondo adakapempha chimera kwa abwenzi awo kuti akaphike mowa wa milimo woti athu akawathandize kumanga nyumba Nthondo atalephera
- Anthu adakhamukira kokamwa mowawo ndipo adathandiza amayi ake a Nthondo kumanga nyumba ngakhale kuti sadamalizitse chifukwa mowa udathera panjira
- Amayi ake a Nthondo adamva chisoni ndi kusamalizika kwa ntchitoyo koma Nthondo adakanabe kuwathandiza ngakhale kuti mnzake wina adamulangiza za kufunika kowathandiza amayi ake
- Munthu wina adawathandiza amayi ake a Nthondo kumanga Nyumba atawamvera chisoni
- Pamudzi pa a msinda panadutsa azungu ndipo Nthondo adafunitsitsa kudziwa zambiri za azunguwo pomwe adauzidwa kuti azungu ndi nkondo
- Nthondo adapitiriza khalidwe lake la kuba pomwe adaba zipwete komanso nkunda ndipo adagwidwa napita naye kwa atsibweni ake
- Nthondo adaulura dzina lake ndi la atate ake ake kwa eni ake a nkundazo

- Atsibweni ake a Nthondo adalipira mbuzi zisanu kwa eni nkhundazo ndipo adadzula Nthondo ndi kumumenya chifukwa cha khalidwe lake lakuba
- Nthondo adakabanso misinde ndipo mwini munda adachenjeza anthu kuti adzamusasa munthu yemwe adzamupeze kotero amayi ake a Nthondo adapita kumphala kukamulangiza mwana wawo kuti apewe khalidwe la kuba
- Nthondo adanyoera malangizo a amayi ake ngakhale kuti adali a chilungamo
- Nthondo adanyenga mnzake kuti akabe misinde ndi dowe ndipo kumeneko mnzakeyo analasidwa ndipo anamwalira mnjira akuthawa
- Nthondo adamenyedwa chifukwa chochititsa kuti mnzakeyo amwalire atanyengedwa kuti akabe
- Mwini munda adakana kuimbidwa mlandu wa kupha munthu ponena kuti iye adapha nguluwe
- Nthondo adakana kukadula mitengo yosema mipini atatumidwa ndi atsibweni ake ndipo adamupitikitsa nathawira kwa mnzake wa dzina
- Nthondo adalandiridwa ndi mnzake wa dzina ndi kupatsidwa chakudya ndi malo ogona
- Nthondo ndi mnzake adapita kukawonera gule ndipo adayamba kuvina nawo kotero onse adasangalala ndi guleyo popeza amagundana ndi atsikana.
- Nthondo adauzidwa uthenga wa matenda a amayi ake koma sadapite kukawawona mpaka tsiku lina adawuzidwa za imfa ya amayi akewo
- Nthondo adapita kwawo kukakhuza maliro a amayi ake ndipo atsibweni ake adamudzudzula chifukwa chakulephera kubwera kudzawona amayi ake pamene ankadwala ngakhale kuti amamva mauthengawo.
- Nthondo adakapempha chimanga kwa atsibweni ake koma adamukaniza namupitikitsa ndipo adakapempha kwina.
- Mowa wammeto unaphikidwa ndipo onse anachitamwambowo pofuna kutsiriza maliro a amayi ake a Nthondo.
- Nthondo adamva za munthu yemwe adabwera ndi chuma kuchokera ku Harare ndipo adalingalira zopitako powona kuti anadana ndi atsibweni ake, alongo ake komanso chifukwa amati adalibe amayi ake.

- Nthondo ndi mnzake adapita kwa mkulu yemwe anabwera kuchoka ku Harare kuti akamufunse zambiri atawasimbira amnzakewo za nkhanayi mŵmphala.
- Mkuluyo adawaonetsa anyamatawo chuma ndipo anawauza za momwe angapitire ku Harareko tsono Nthondo adalingalira za kuba chumacho koma adalephera popeza kudali kutali.
- Nthondo ndi amnzakewo adavomerezedwa kudzapita ku Harare pamodzi ndi a Mdimba omwenso amafuna kupita ku Harareko.
- Nthondo ndi amnzakewo anabwerera kwawo Nthondo ataba mbota yomwe anakaipota tizingwe totchera mbalame.
- Anyamatawo adacheza ndi kugwirizana zowawuza akazi kuti awasinjire ufa woti anyamule ku Harare koma Nthondo adamumana atsibweni ake ndipo amnzake anamulimbitsa mtima pomuwuza kuti azikadya nawo ufa wawo.
- Nthondo atapita kokatchera mbalame adaba ufa wa mfumu ndi kubisa kuphanga kuti azikadya popita ku Harare kotero amnzake adamutama ngakhale kuti mwini ufayo adadandawula.
- Nthondo adanyamula ufa napita nawo kwawo kwa a Mdimba ndipo adawuzidwa kuti azikanyamuka ngakhale kuti adafunsidwa za mbota yomwe adaba koma iye adakana kuvomera.
- Nthondo ndi mnzake ananyamuka ulendo wawo ngakhale kuti Nthondo adali ndi chisoni chifukwa chodana ndi atsibweni ake omwe sanampatse kena kalikonse kamba koti iye sadatsanzike monga anzakewo adachitira.
- Anyamatawo adacheza nkhanu mnjira ndipo atafika kwa mkulu yemwe adachoka ku Harare uja analandiridwa bwino.
- A Mdimba adapereka moni ndi kuwawuza anyamatawo kuti akhale(aswere) kaye tsiku limodzi kuti awakonzere tsindwi la nkhekwe akazi awo.
- Amnzake a Nthondo adathandiza a Mdimba kukonza tsindwi koma Nthondo adakana ponena kuti Ntchofu yamuvuta.
- A Mdimba ndi anyamata aja adanyamuka ulendo wawo kupita ku Harare mŵmawa wa tsiku linalo.

MFUNDO ZIKULUZIKULU ZA MŴMUTUWU

a. Umasiye

- Amayi ake a Nthondo adavutika ndi umasiye amuna awo atamwalira

- Nthondo adavutika ndi umasiye amayi ake atamwalira

b. Chisoni

- Mayi ake a Nthondo adali ndi chisoni nyumba yawo itapsa
- Mayi ake a Nthondo anali ndi chisoni ndi makhalidwe oipa a mwana wawo
- Mnzake wa Nthondo anawamvera chisoni amayi ake a Nthondo ndi kuwathandiza kumanga nyumba
- Nthondo anali ndi chisoni atsibweni ake atamukaniza chimanga
- Nthondo adagwidwa ndi chisoni mayi ake atamwalira

c. Kusintha khalidwe

- Nthondo adasintha khalidwe labwino ndi kuphunzira makhalidwe oipa

d. Kudalirana ndi Kudalira

- Amayi ake a Nthondo anadalira bwenzi lawo kuti liwapatseko chimera
- Amayi ake a Nthondo anadalira anthu amamudzi kuti awamangire nyumba yawo itapsa

e. Malangizo

- Amayi ake a Nthondo adalangiza mwana wawo kuti asiye khalidwe loipa
- Mnzake wa Nthondo adalangiza Nthondo za kufunika kokawamangira nyumba amayi ake

f. Kunyozera ndi mwano

- Nthondo adanyozera malangizo a amayi ake
- Nthondo adanyozera malangizo a mnzake
- Nthondo adawachitira mwano amayi ake ndi atsibweni ake

g. Imfa

- Amayi ake a Nthondo adamwalira
- Mnzake wa Nthondo adamwalira

h. Kusirira

- Nthondo ndi amnzake anasirira chuma cha munthu amene anachokera ku Harare

MAPHUNZIRO AMAMUTUWU

- Kufunika kwa kuthandiza anzathu omwe ali māmavuto monga a umasiye

- Chinyamata chikhoza kuwononga munthu ngati atsatira magulu oipa
- Khalidwe loipa lilinso ndi zotsatira zake zoipa monga imfa
- Ndibwino kusamalira makolo athu akadali ndi moyo
- Mwana wa makhalidwe oipa sasangalatsa makolo ake komanso abale ake omwe akukhala nawo

MUTU 4 : MAULENDO AKE

Malo : Mnjira yopita ku Harare,Ku Harare, Ku gadi,mnjira yochokera ku Harare,pa kamtsinje,ku Dzalanyama, ku chipatala, kwa mkulu wodziwa mankhwala, kumudzi kwawo kwa Nthondo, ku Kapata, ku domwe , ku Kabula

Atengambali : Nthondo,amnzake a Nthondo, a Mdima,azungu aku Harare,msirikali wa ku gadi, atsibweni ake a Nthondo,Mdzitula,amnzake a Nthondo,anthu amumudzi mwa a Domwe,mphunzitsi wa mawu a Mulungu,azungu a ku Kapata ndi ku Kabula ndi ena ambiri

NKHANI YA MUMUTUWU MWACHIDULE

- Nthondo, a Mdima ndi amnzake adanyamuka ulendo wopita ku Harare ndipo wina mwa iwo anadwala atafika pa Dzalanyama
- Nthondo adamenyedwa ndi amnzake chifukwa cha mwano
- Anyamatawo adakafuna ntchito pamudzi wina yoti awalipire chimanga popeza ufa udawathera koma Nthondo anakana nanamizira kudwala litsipa
- Atanyamuka ufa udawatheranso tsiku lina ndipo anthuwa adayamba kuwonda
- Nthondo adapitiriza khalidwe lake lakuba ndipo adaba mapira nagwidwa zomwe zidapangitsa kuti amnzake amuthawe ndi kumusiya.
- Nthondo adawuzidwa kuti agwire ntchito kwa chaka chimodzi ngati malipiro a kuba koma iye tsiku lina anabanso chimanga nathawa ndi kupezana ndi amzake ena aulendo opita ku Harare
- Nthondo adakumana ndi anyamata amnzake ku Harare pomwe adawalongosolera mumene adabera mapira komanso amzakewo adamulongosolera za mumene adamuthawira.
- Nthondo adapeza ntchito yoweta nkhu ku Harare ndipo amalipidwa ndalama khumi zimene adagulapo chofunda koma zina amasunga.
- Nthondo adaba nkhu imodzi ya mzungu namuwuza mzunguyo kuti nkhekuyo yasowa
- Tsiku lina Nthondo adaba mawungu atatu mumunda wa mzunguyo nagwidwa ndi mlonda ndipo Nthondo adamangidwa nayikidwa mgadi pomwe anawuzidwa kuti agwire ntchito masabata atatu

- Nthondo adagwira ntchito monga kukumba mayenje,kudula nkhuni komanso kukoka galeta
- Nthondo adalota maloto oipa ali mgadi akuti anali mꞆdziko la mdima akuthamangitsidwa ndi mnzake uja analasidwa
- Nthondo amavutika ndi njala ku gadi
- Nthondo adamenyedwa zikoti zinayi ndi mzungu ku gadi natulutsidwa nthawi yake itakwana
- Nthondo adafuna kukafunsa ntchito yake kwa mzungu wakale uja koma adamuitanira agalu namuluma komanso adamumenya makofu
- Nthondo adadzimvera chisoni ndipo amaganiza kuti mwina amnzake ndiwo adamunenera kwa mzungu wake kotero adadana ndi amnzake aja
- Nthondo adapezanso ntchito ya mtsogoleri wa ngolo yomwe imakoka ndowe yokathira mꞆmunda ndipo adagwira ntchitoyo kwa chaka chimodzi.
- Tsiku lina Nthondo adamenyana ndi mnzake yemwe amagwira naye ntchito limodzi ndipo adaponda pamimba mnzakeyo nakomoka choncho Nthondo adamuyika mu gadi kwa miyezi isanu ndi umodzi namutulutsa
- Ali mꞆgadimo Nthondo adalota atagwidwa ndi kudyedwa ndi mikango iwiri komanso adalota munthu wovala nsalu zoyera akumuwuza adzambulanga chifukwa cha zoipa zakezo
- Nthondo adapatsidwa ntchito ina ndi mzungu wake atatulutsidwa mgadi ndipo anakatenga ndalama ndi chuma chake komwe anakasungitsa
- Nthondo adapita kwa ndoda yina kukafuna mankhwala chifukwa iye amaganiza kuti amfiti amamutambira kuti azilota maloto oipa.
- Ndodayo idapereka mankhwala a thupi ndi obero kwa Nthondo pamodzi ndi mchira wa fisi
- Nthondo anadwala ndipo mankhwala ake sadagwire ntchito kenaka mzungu wake anamutumiza kuchipatala
- Nthondo adalandira mankhwala kuchokera kwa a singꞆanga nthawi zinanso momuwumiriza mpaka adachira
- Nthondo adatuluka mchipatala nakapitiriza kugwira ntchito yake
- Nthondo adalingalira zobwerera kumudzi kwawo ndipo anakatsanzika kwa mzungu wake ponena kuti kwawo kunachitika maliro

- Nthondo adafunafuna amnzake wopita nawo ndipo adawapeza koma anyamata anabwera nawo aja adamukanira moti adapeza anthu adera omwe adanyamuka nawo
- Nthondo adanyamuka ndi anthuwo atatenga chuma chake ndipo ulendo wake udali wodyerera mnjira
- Nthondo ankagula yekha chakudya pamene amnzakewo ankanena kuti alibe ndalama choncho Nthondo amazitama ndi ndalama zake
- Nthondo adayenda nadutsa pamudzi womwe anaba mapira ndipo adaseka kwambiri
- Atawoloka Zambezi,anthuwo adayenda mzipululu mosowa madzi ndipo munali miyala yambiri
- Anthuwa adafika pa kamtsinje kamadzi pamene adatula katundu wawo ndi kumwa madzi ndipo Nthondo adamusiya pomwepo chifukwa amati afuna kuti apume
- Nthondo adapezana ndi munthu wina yemwe adafuna kuti amunyamulilepo katundu iye akuchotsa thekhenya koma munthuyo adamubera Katundu wake
- Amnzake adamumvera chisoni Nthondo atadziwa kuti waberedwa ndipo Nthondo anadandawula chifukwa cha kuberedwa katundu monga mabulangeti,nsalu ndi wina wambiri
- Nthondo ndi amnzake adayenda ndi kudutsa pa Dzalanyama nafika pamudzi wapafupi ndi kwawo kwa Nthondo pomwe adaima atamva kuti kwawo kwa Nthondo kunachitika maliro
- Nthondo adakafika kumudzi kwawo usiku akulira pamodzi ndi amnzake ndipo atsibweni ake ndi anthu ena adamulandira mwa nsangala
- Adafunsidwa za amnzake aja kuti abwera liti ndipo Nthondo adayankha kuti adamuwuza kuti abatsogola
- Atsibweni ake a Nthondo adalonjera Nthondo ndi amnzakewo mṽmawa wa tsiku linalo mṽpamene amnzakewo anafotokoza za kusowa kwa katundu wa Nthondo mnjira ndikuti anadzera kudzaperekeza Nthondo atasowa wobwera nawo.
- Atsibweni ake a Nthondo anadandawula chifukwa cha matsoka a mṽphwawo ndipo analongosola kuti ankamva zonse zomwe zinkamuchitikira Nthondo pamene adali ku Harare.

- Atsibweni ake a Nthondo anawapatsa Nkhuku alendo aja nawafunira ulendo wabwino ndipo Nthondo adawaperekeza kunjira
- Nthondo adafunsidwa za ndalama ndi atsibweni ake pamene ankapanga ming'oma ndipo iye anawayankha kuti ankagulira chakudya mnjira pamene amnzake ankamukanira choncho atsibweni ake anadandawulira Nthondo chifukwa chosasunga ndalamazo
- Nthondo ndi atsibweni ake anacheza mwakanthawi akupanga ming'oma ndipo adamufunsa ngati adzathe kusunga abale ake chifukwa amamukayikira kamba ka khalidwe lake loipa ndipo adayamba kumulangiza kuti asiye khalidwe lake loipalo popeza kuti akadafa nalo ku Harareko
- Tsiku lina Nthondo adacheza moserewulana ndi msuweni wake Mdzitula ndipo msuweni wakeyo adamufunsa zoti amupatseko chuma koma Nthondo adamunamiza pomuwuza kuti chidamuka ndi madzi pa Zambezi m'malo mongonena kuti chinabedwa.
- Nthondo anapita kukawona amnzake omwe anachoka nawo ku Harare ndipo anakachezako kwa tsiku limodzi nabwerako
- Nthondo adalema ndi kupemphedwa chuma cha ku Harare ndi anthu choncho anaganiza zotemera mankhwala ake kuti ayambenso kuba
- Koteri Nthondo adakawotcha nyumba ya mnzake m'modzi yemwe adachoka naye ku Harare ndi kukaba katundu yense m'nyumbamo moti anthu anadandawula ndi kubedwa kwa katunduyo ngakhale sadadziwe kuti anabayo adali Nthondo.
- Nthondo adayamba kuvala ndi kugawira amnzake chuma chimene adabacho mpaka chidatha ndipo anasaukansa kwambiri nayamba kuvala zikopa za a Kunda(Bwampini) amene anakakumba koteri anthu adayambansa kumuseka
- Tsiku lina usiku amnzake a Nthondo omwe adatsala ku Harare anafika ndipo Nthondo adawafotokozera za momwe katundu wake adasowera komansa amnzakewo adamuwuza kuti munthu yemwe adamupanda ku Harareko anamwalira choncho Nthondo anadandawula naganiza kuti mwina mizimu ya atate ndi amayi ake ndi yomwe idamukunga.
- Tsiku limenero usiku anthu anasautsidwa kwambiri ndi afisi
- Anyamatawo adayamba kugawa chuma chawo ndipo wina adampatsako nsalu Nthondo

- Tsiku lina anyamatawo adayamba kucheza za umphawi wawo mu mphala ndipo adaganiza zokasenza mtengatenga ku Kapata popeza ku Harare sakanatha kuwalora kuti apitenso
- Nthondo adaphunzira kuimba pogwiritsa ntchito sansi ndi njero kotero adatchuka kwambiri ndi nyimbo zake ngakhale kuti mnyamata wina samakondwera nazo nyimbozo kamba ka nsanje ndi kaduka.
- Nthondo ankayimba molingalira umasiye wake motero amatha kuimba ndi kuvina kwinaku akulira atavala nthenga kumutu kwake kotero anthu amamuwonerera limodzi ndi mnyamata wa nsanje uja.
- Nthondo adafupidwa nkhuu,mbuzi komanso nkosa chifukwa cha luso lake ndipo iye ankapereka izi kwa atsibweni ake.
- Tsiku lina anyamatawo adayamba kukonzekera ulendo wawo wa ku Kapata ndipo aliyense anakonza chakudya ndi kupezeratu mwana wosenza thumba nanyamuka motsogozedwa ndi Nthondo chifukwa ndi yemwe adali wokulilapo.
- Anyamatawo adayenda nadutsa malo ambiri opatsa chidwi ndi osiririka chifukwa adali ndi mitengo yambiri ndipo adayamikira chauta chifukwa chopereka chilengedwecho mosiyana ndi kwawo komwe kunali mitsinje yabwino.
- Kutawadera anyamatawo adanyamuka nayenda ndipo adafikanso mŵmudzi wina wokongola kwambiri womwe munali asungwana ambiri choncho anaganiza zogona popeza kunawadera ndipo adakapempha malo kwa mfumu.
- Anyamatawo adapatsidwa malo ogona ndipo anyamata ambiri anabwera ndi kuwapatsa moni ndipo anapita kukawonera usiku kumene Nthondo adakavina nawo.
- Anyamatawo adapalana maubwenzi ndi amnzawo apamudzipo ndipo adaswerapo tsiku limodzi nanyamuka ulendo wawo atawapatsa nkhuu abwenzi awowo.
- Atanyamuka adakumana ndi nyama zambiri zoopsa mnjira monga ntchefu,mphalapala,akatenthe,mbawala,zilembe komanso adawona matakadzo a mikango ndinso zidindo za mapazi a Njovu.
- Chifukwa cha mantha anthuwo adagona pamudzi wina pamene adauzidwa kuti kulibenso mudzi wina wapafupi kuchokera pamenepo.

- Usikuwo zilombo zidachezera kulira ndipo Nthondo ndi amnzake adagwidwa ndi mantha ambiri.
- Kutacha anyamatawo adanyamuka ndipo anakumana ndi munthu wina yemwe anawathandiza kuwoloka mtsinje wa Buwa womwe unali ndi udzu wotchedwa "Gumbwa".
- Kutada anyamatawo adagona pamudzi wina ndipo usiku Nthondo anaba Nkhuni chifukwa chozizidwa koma anagwidwa naweluzidwa ndi kulipira mlandu kenaka anapitirira ulendo wake ndi amnzakewo kutacha ndipo adayenda mpaka anafika ku Kapata.
- Atagona m'mawa anafunafuna ntchito ndipo anayesera kwa mzungu wina osaipeza koma adakaipeza kwa mzungu wachiwiri amene adawadikiritsa kwa nthawi yaitali akukazinga chimanga chomwe adanyamula
- Wantchito wa mzunguyo adawalemba mayina onse ndi kuwapatsa katundu ndi kalata yomwe idali yokaperekera katunduyo.
- Nthondo usiku adalota maloto atawona atate ake amene adafa kale akupha nsomba koma adamukana Nthondo kuti simwana wawo kamba ka kuba iyeyo atawapempha nsomba.
- Amnzake adamuwuza kuti ali ndi mizimu komanso ziwanda choncho wina anamuwuza kuti akakumbe mizu ya mtengo wa mathulisa(chivumulo) kuti achite mankhwala.
- M'mawa lake anaphika chakudya nadya ndipo adanyamuka ulendowo atanyamula matumba a thonje.
- Atawoloka Buwa adasiya njira ya kale nadzera njira yachidule
- Anyamatawo adakumana ndi Njovu ndipo adathawira pamudzi wina.
- Usiku njovuzo zidavutitsa kwambiri ndipo zinadya chimanga, mawungu ndi mbewu zina
- Kutacha anyamatawo adanyamuka nawoloka mitsinje ya Lilongwe, Diampwi ndi Linthipe koma adavutika ndi njala.
- Tsiku lina anyamatawo adalanditsa nyama ya mbawala ku mimbulu naidya ndipo ina anakagulira chimanga ndipo ina inali yoti akadyere munjira.
- Mnyamata wina adamva miyendo kupweteka ndipo adakhota pa mudzi wina kenaka Nthondo adatsekulanso m'mimba kamba ka kudyetsa nyama.

- Tsiku lina anyamatawo adamva kulira kwa беру ndipo anawuzidwa kuti chinali chitanthawuzo choti ndi tsiku la sabata lomwe anthu amakapembeza mulungu.
- Adawuzidwa za Yesu ndipo anawuzidwanso kuti munthu wamakhalidwe oipa(kuba,kupha,chigololo,udani) samalandiridwa ndi Mulungu.
- Anyamatawo adafanizira mchitidwewo ndi kupembedza mizimu kwawo kotero tsiku linalo anapita nawo kukachisiko ngakhale kuti sadasambe.
- Anthu ataimba nyimbo zosiriritsa analowa mkachisi pamodzi ndi achina Nthondo ndipo mꞌphunzitsiyo adaphunzitsa anthuwo ndi mawu ochokera mꞌchibuku chakuda(Baibulo) ndipo adawaphunzitsa mfundo izi;
 - i. Adama,opembedza mafano, achigololo,mbava ndi ochimwa onse sadzalowa mu ufumu wa Mulungu
 - ii. Munthu wosatsata yesu khristu sangalandire ufulu wa Mulungu
 - iii. Mulungu amacheza nafe kudzera mu maloto
 - iv. Munthu wa Yesu amapeza bwino pa dziko lapansi lomwe lino
 - v. Anthu akusawuka chifukwa sadalandire Yesu Khristu
 - vi. Anthu oipa alibe mtendere
- Nthondo ndi amnzake adamva zonsezo ndipo pomalizira adayitanidwa ndi kudya nawo chakudya.
- Atacheza ndi amzawo anakagona ndipo adasimbirana za zomwe adazona makamaka Nthondo adawonetsa kukhuzidwa kwambiri ndi mawu amulunguwo.
- Nthondo adasirira sukulu ndipo adalonjeza kuti wasiya khalidwe loipa ngakhale kuti mnzake wina adafuna kumunyenga pomunenera zoipa.
- Usiku Nthondo adalota akupita ku dziko lachilendo komwe adapezako anthu magulu awiri ena amazunzidwa ndi moto ndinso ena amaimba nyimbo zonga adazimva masana.
- Kugulu la kumoto kunali munthu woopsa wa nyanga ziwiri ndipo kwinko kunali munthu wamtali wovala zoyera kotero awiriwo ankamulimbirana Nthondo.
- Tsiku linalo anyamatawo adanyamuka pamudzipo ndipo masiku ena adagona panjira.
- Adakambirana zoti asakanyamulenso katundu wina ku Kabulako.

- Tsiku lina anyamatawo adafika ku Kabula ndipo anapereka kalata kwa mnyamata wa ntchito kunyumba ya mzunguyo.
- Mzungu adawafunsa chifukwa chomwe amachedwera ndipo anayankhidwa kuti anadwala ali mnjira kenaka mzunguyo anawalipira anyamatawo.
- Mmawa anyamatawo adanyamuka ulendo ndipo adayenda masana ndi usiku mpaka adakafika kumudzi kwawo.

MFUNDO ZIKULUZIKULU ZA MMUTUWU

a. Kudarirana ndi kudalira

- Nthondo, amnzake ndi a Mdimba anadalirana popita ku Harare
- Nthondo anadalira amnzake ena kuti apite nawo ku Harare chifukwa amnzake oyamba adamusiya.
- Nthondo anadalira amnzake kuti apeze ntchito ku Harare
- Nthondo anadalira munthu wina kuti amusungire chuma atamangidwa
- Nthondo anadalira anthu adera kupita nawo kwawo pochoka ku Harare
- Nthondo ndi amnzake anadalirana popita ku kapata

b. Chikondi

- Amnzake a Nthondo anamuthandiza mnzawo kufuna ntchito kamba ka chikondi
- Mzungu anampatsa ntchito yina Nthondo atatulutsidwa mgadi kachiwiri
- Atadwala Nthondo mzungu wake anamupititsa ku chipatala
- Anthu amumudzi wina adawawuza achina Nthondo kuti asapitirire ulendo wawo angajiwe.
- Anyamata a kukachisi anadya nawo chakudya achina Nthondo

c. Zikhulupirilo

- Nthondo adakafuna mankhwala azitsamba atavutika ndi maloto
- Mnyamata wina adamupatsa Nthondo mizu ya Mathulisa ngati mankhwala a ziwanda
- Anthu a kwa Domwe ankakhulupirira Yesu Khristu ndi ziphunzitso zake.

d. Chilango

- Nthondo adalangidwa chifukwa cha kuba mapira.
- Nthondo adalangidwa ataba mawungu a mzungu wake
- Nthondo adalangidwa atavulaza mnzake pangolo ku Harare
- Nthondo adalangidwa ataba nkhuu paulendo wopita ku Kapata

e. Tsoka

- Nthondo adaberedwa katundu mnjira pobwera ku Harare
- Anyamata anakumana ndi zilombo zambiri mnjira popita ku kapata
- Nthondo adasawutsidwa ndi maloto kwa nthawi zambiri

f. Maloto

- Nthondo adalota atalowa mdziko la mdima akuthamangitsidwa ali mgadi
- Nthondo adalota atagwidwa ndi kudyedwa ndi mikango iwiri
- Nthondo adalota munthu woala nsalu zoyera akumuuza kuti adzamalunga chifukwa cha zoipa zake.
- Nthondo adalota atate ake akupha nsomba koma adamumana ndi kumukana kuti si mwana wawo.
- Nthondo adalota atapita m^udziko lachilendo komwe kunali gulu la kumoto ndi gulu lina loimba nyimbo zamulungu.

g. Ziphunzitso za Mulungu(Yesu Khristu)

- Anthu wochita machimo sadzalowa mu ufumu wa mulungu
- Munthu wosatsata Yesu sangalandire ufulu kwa Mulungu
- Munthu wotsata Yesu amapeza bwino padziko lapansi lomwe lino

MAPHUNZIRO A M^uMUTUWU

- Ndizotheka kusintha makhalidwe oipa
- Munthu wochita zoipa amalangidwa
- Ndibwino kupirira pamene tapezeka kuti tili mu mavuto
- Ndibwino kuthandiza anzathu osowa monga adachitira anyamata ena kumugawira nsalu Nthondo.

MUTU 5 : UKULU WAKE

Malo : Kumudzi kwawo kwa Nthondo, Kwa a Mnjondo

Atengambali : Nthondo, Atsibweni ake a Nthondo, Amnzake a Nthondo, mkazi wa Nthondo, Apongozi ake a Nthondo, Mlamu wa Nthondo, A Mzingwa, a Chikunje, a Dzeya, Mzungu wa Mishoni, m^{ph}unzitsi ndi ena ambiri.

NKHANI YA M^{ph}MUTUWU MWACHIDULE

- Anyamatawo adafika kumudzi kuchokera ku Kabula ndipo anafotokozera anthu zonse zomwe anakumana nazo pa ulendo wawo.
- Nthondo adayamba kukhala kubwalo la akuluakulu kumene ankalangizidwa kuti adzilimbikira ntchito kuti akhale wokhumbirika kwambiri ndi mbeta.
- Chifukwa cha khalidwe labwino Nthondo adakhoza kusoka mphasa, kusema mipini, kumanga masindwi ndinso kugamula milandu ing^{ph}onoing^{ph}ono.
- Atsibweni ake a Nthondo adafuna kumpatsa mkazi Nthondo koma iyeyo adakana chifukwa mkaziyo adali wamng^{ph}ono.
- Nthondo ndi mnzake wina adagwirizana zolekana ndi amnzake chifukwa adali ndi makhalidwe oipa ndinso nsanje.
- Nthondo ndi amnzake adakambirana nkhani zofunsa mbeta mu mphala yawo ndipo adalongosolerana njira zosankhira mkazi wabwino.
- Nthondo ndi amnzake adapita kukafuna mbeta pa mudzi wa a Mnjondo ndipo Nthondo adapempha madzi kwa mtsikana yemwe adamukondayo.
- Ngakhale atsibweni ake ankafuna kumukaniza adavomereza atadandawula za umasiye wake.
- Nthondo adalonjeza atsibweni ake kuti akakhalakhala kwawo kwa mkazi adzatenga chitengwa kuti adzasunge mudzi popeza iyeyo adali m^{ph}hwawo yekhayo wa atsibweni ake.
- Atafotokozera amnzake mu mphala Nthondo adapita kwa alamu ake kukawawuza kuti akamufunsirire mbeta ndipo adagwirizana zoti apiteko tsiku linalo.
- Atafika kwa Mnjondoko adalandiridwa ndipo adawuzidwa kuti abwerere kaye kuti uthengawo upite kaye kwa amayi ake a mtsikanayo.

- Nthondo ndi alamu ake anabwerera kumudzi kuti akafotokozere anthu ndipo usiku Nthondo sadagone chifukwa amangolota mkazi wakeyo
- Atapitanso adayankhidwa kuti mtsikanayo walola ndi kuti Nthondo apite naye mawa lakelo.
- Pamene amapita tsiku linalo mlamu wake wa Nthondo adamulangiza Nthondo kuti akakhale ndi makhalidwe abwino ku chikamwiniko.
- Atafika anapereka malonje ndipo Nthondoyo adalandiridwa pamudzi wa a Mnjondopo.
- Nthondo adaperekeza alamu akewo kunjira komwe adabwereza kumulangiza ndipo iye anamva ndi kuwauza kuti akamperekereko moni kwa Mdzitula.
- Atamulozera nyumba yoti azigona Nthondo ndi mkazi wake anasonkha moto ndipo mkazi wake wa Nthondo anakatenga nsima ya ndiwo ya nyama ya nkuku onse ndikudya nyamayo.
- Nthondo adatsanzika kuti apite kwawo ndiwo anampatsa mkanda ndicholinga choti asakakhale kwawo komweko.
- Atafika kumudzi kwawo Nthondo adapempha nkuku yoti akawaphere apongozi ake ndipo mnyamata wina adampatsa nkukuyo namlangiza kuti aphike.
- Anthu aja anadya ndiwo ija mogawana bwinobwino ngakhale kuti apongozi ake a Nthondo anapereka nyama yonse poyamba zinthu zomwe Nthondo sadagwirizane nazo.
- Mkazi wake wa Nthondo atakula chinamwali anthu amamudzimo adakonza mwambo wa chinamwali ndipo anayitana anthu akumudzi kwawo kwa Nthondo pa mwambowo.
- Nthondo adasoka mphasa nazipereka kwa a Mnjondo pokonzekera mwambo wa chinamwaliwo.
- Pamwambowo anthu adalanga Nthondo ndi mkazi wake komanso adawameta.
- Nthondo adayamba kutcha misampha kuti azipha nyama popeza ndiwo zamasamba zidakola koteri adayamba kupha nyama zambiri moti anthu ankamukhumbira kamba ka khama lakelo.
- Nthondo ankayambirira kugwira zintchito pokonzekera ulimi pomwe amnzake ena amamuseka koma anadzawoneka wa nzeru nthawi yamvula itafika pomwe amnzakewo amatanganidwa.

- Nthondo adayamba kuswa mphanje kamba ka njala ndipo atalima adakolola zakudya zambiri choncho apongozi ake adamkonda ndipo Nthondo adakhala mwa mtendere ndi mkazi wake chifukwa samapsetsana mtima
- Tsiku lina Nthondo adafunsa mkazi wake za chitengwa ndipo mkaziyo adalola mosavuta choncho Nthondo adapita kwawo nakafotokozera atsibweni ake kuti abwera kudzakhala kwawoko ndi mkazi wake.
- Atsibweni ake a Nthondo adatumiza nkhoswe ya Nthondo kwa a Mnjondo kukapempha chitengwa ndipo adawalola ngakhale kuti apongozi ake anadandawula kwambiri.
- Nthondo adapita kukakonzakanyumba kwawo ndipo kenaka adanyamuka limodzi ndi mkazi wake kukakhala kwawo.
- Nthondo adalima mphanje ndipo chimanga chake chinabereka kwambiri koti anthu amayesa kuti iyeyo adali ndi mankhwala amfumba.
- Nthondo ndi mnzake adagwirizana zokaswa mphanje tsiku linalo ndipo anapitadi nagawana malowo.
- Akulima adamva phokoso kumudzi ndipo iwo anapita kumudziko komwe adamvetsedwa kuti kunabwera mzungu.
- Anthu onse amumudzimo adakondwera powona mzunguyo ndipo atsibweni ake a Nthondo adapita kukalonjera mzunguyo atanyamula mbuzi yomwe ankayikoka ndi Nthondo.
- Mfumuyo idauzidwa kuti nkhani ayimva madzulo kuchokera kwa Mzunguyo koma mzunguyo adaitanitsa madzi ndi nkhu zosinthanitsana ndi mchere.
- A mfumu, A Mzingwa, a chikunja ndi a Dzeye adauzidwa ndi Mzungu kuti kuti iyeyo amafuna kuti abweretse sukulu mumudzimo kotero anthuwa adati ayankha mawa lake.
- Atapita pa upo a Mfumu ndi amnzawo aja adakana sukulu koma Nthondo adamuwumiriza kuti aivomere sukuluyo kotero adakavomeradi atapita kwa mzunguyo.
- Atatero mzunguyo adakondwera, nathokoza ndipo anatsanzika napita kwawo atasiya kalata yoti akaipereke kwa mzungu wa ku Boma. Anasiyanso thumba la mchere komanso adagawira mabulangeti mfumuzo.

- Tsiku lina amfumu adasonkhanitsa anthu kuti awafotokozere zolinga za mzunguyo ndi kalata ija ndipo anthu onse adawalola kuti apititse kalatayo ku Boma kuja.
- Amfumu ndi nduna zawo zija limodzinso ndi Nthondo adapita ndi kalatayo ku Boma ndipo mzungu wa ku Boma adawafunsa ngati sukuluyo sadzaikana ndipo atatero adawalamula kuti akamange nyumba yabwino ya sukulu.
- Mŵamawa lake mfumuzo zidasonkhanitsa anthu ndi kuwadziwitsa zomwe adawauza mzungu wa ku Boma kotero anthuwo adayamba kuthandizana pa zintchito zomanga nyumba ya sukulu.
- Tsiku lina mzunguyo adabwera napeza Nthondo yekha popeza atsibweni ake amakamwa mowa ndipo adasiya uthenga woti amadzangowona nyumba ija komanso kuti adzawatumizira mŵaphunzitsi kenako adakwera pabulu napita.
- Nthondo adawafotokozera zonse atsibweni ake atachoka kumowa kuja.
- Tsiku lina mŵaphunzitsi adafika mŵamudzimo atavala nsalu zoyera ndipo anakafikira ku nyumba ya amfumu.
- Anthuwo adakalonjera mŵaphunzitsiyo ndipo Nthondo adafunafuna nyumba yogonamo mŵaphunzitsiyo komanso adamukonzera chakudya.
- Ndipo mŵaphunzitsiyo adawuza amfumu kuti mawa lake ayamba sukulu pamudzipo ndipo adapempha omuphikira ndi kulonjeza kuwalipira ndalama zitatu kotero amfumu adalonjeza mŵaphunzitsiyo kuti amusamalira.
- Tsiku lina mŵaphunzitsi uja adaomba lipenga ndipo adayamba kupemphera, kuwerenga buku lakuda (Baibulo) ndinso kufotokozera anthuwo za chikondi cha Yesu.
- Mŵaphunzitsiyo adayamba kuwaphunzitsa anthuwo moti pangŵonopangŵono adayamba kudziwa kuwerenga ngakhale kuti poyamba adali ndi mavuto.
- Nthondo adasirira kwambiri mŵaphunzitsiyo ndipo adalakalaka naye atakhala mŵaphunzitsi.
- Anthu ambiri pamodzi ndi mfumu zomwe adasonkhana kusukuluko moti adaikonda sukuluyo chifukwa chodziwa kuwerenga.

- Tsiku lina mꞑphunzitsi adawuza Nthondo kuti awauze anthu onse mꞑmudzimo zoti agwiriletu zintchito zawo popeza tsiku linalo linali la sabata limene samagwira ntchito.
- Nthondo adakawuza atsibweni ake zomwe adanena mzunguyo ndipo atsibweni ake adakhumudwa ndi kumuwuza kuti izi zinali zoipa zomwe ankanena kuti mzunguyo abweretse komabe adamulola kuwawuza anthu uthengawo.
- Nthondo adawauza atsibweni akewo kuti adali ndi ana awiri a mapasa(mꞑmodzi mwamuna ndi wina wa mkazi)
- Tsiku lina Nthondo adaphika mowa ndi kuitana mꞑphunzitsiyo kuti amwe naye ndipo Nthondo adafotokozera mꞑphunzitsiyo za maloto oipa omwe iyeyo ankalota pa maulendo ake.
- Mꞑphunzitsiyo adawuza Nthondo kuti malotowo anali wotumizidwa ndi satana ndipo anamuwuza kuti atsate Yesu ngati amafuna kupeza mtendere.
- Nthondo adalowa kalasi naphunzira mpaka adabatizidwa ndi mzungu wamishoni nakhala mkhristu kotero Nthondo adakopanso anthu ambiri kuti atsate Yesu.

MFUNDO ZIKULUZIKULU ZA MꞑMUTUWU

a. Zikhulupirilo ndi Miyambo

- Atsibweni ake a Nthondo adafuna kumpatsa mkazi Nthondo
- Nthondo ndi alamu ake adakafunsa mbeta kwa a Mnjondo
- Anthu anachita mwambo wa chinamwali mkazi wake wa Nthondo atatha msinkhu.
- Nthondo anakakhala chikamwini kwa a Mnjondo.
- Nkhoswe ya Nthondo idakapempha chitengwa kwa Mnjondo

b. Kudalirana

- Nthondo ndi mkazi wake amadalirana pa zintchito mnyumba mwawo.
- Anthu amꞑmudzi anadalirana popanga upo wopereka yankho kwa mzungu.

c. Kudalira

- Apongozi ake a Nthondo ankamudalira mkamwini wawo Nthondo.
- Mfumu inadalira mfumu zingꞑonozingꞑono pa chiganizo chovomera kapena kukana sukulu.

- Mfumu inadalira anthu ake kuti apereke chivomerezo choti akapereke kalata kwa mzungu wa ku Boma.
- Atsibweni ake a Nthondo anadalira Nthondo pomuwuza kuti adzasunge mudzi kutsogolo.

d. Kuthandizana

- Anthu amumudzi anathandizana kumanga nyumba ya sukulu.
- Nthondo ndi mnzake anathandizana maganizo oti akalime mphanje.
- Amfumu ndi mfumu zing'onozing'ono zinathandizana pa nkhani ya kutsegula sukulu mumudzi mwawo.

e. Chikondi

- Mzungu wa Mishoni adakonda anthu amumudzi mwa kwawo kwa Nthondo powabweretsera sukulu.
- Mzungu anapereka mabulangete kwa mfumu kusonyeza chikondi.
- Mzungu anapereka thumba la mchere kwa mafumu ndi anthu amumudzi.
- Mzungu wa mishoni anawabweretsera mphunzitsi anthu a mumudzi mwa kwawo kwa Nthondo.
- Anthu amumudzi anamufunira nyumba ndi chakudya mphunzitsi wawo.

f. Kulemekeza ufulu wa achinyamata

- Mafumu adalemekeza maganizo a Nthondo oti avomere kutsegula sukulu mumudzi mwawo.

g. Kulimbikira ntchito

- Nthondo ankatcha misampha kuti apeze ndiwo.
- Nthondo ankalisa mphanje kuti athetse njala pakhomo pawo.
- Nthondo ankayambirira kukonzekera ulimi kuti asavutike Nthawi ya dzinja ikafika.

h. Njira zopezera mkazi wabwino

- Mkazi azikhala wantchito osati wosambasamba.
- Mkazi asamakhale mwana wa mtsibweni wako.
- Mkazi azikhala wodziwa kuphika.

MAPHUNZIRO A MŴMUTUWU

- Maganizo a achinyamata nawonso amakhala aphindu pobweretsa chitukuko mŵdera.
- Kulimbikira ntchito kumapindulitsa.
- Nsanje siyipindula kalikonse.
- Mutu umodzi susenza denga.

MUTU 6 : UFUMU WAKE

Malo : Kwawo kwa Nthondo, kwa mfumu yaikulu

Atengambali : Nthondo, a Dzeya, a Chembe, a Mzingwa, anthu amamudzi, anthu a kwa mfumu yaikulu.

NKHANI YA MAMUTUWU MWACHIDULE

- Atsibweni ake a Nthondo anadwala ndipo Nthondo anatumidwa kukanena uthenga kwa mfumu yaikulu koma asanapite atsibweni akewo anamwalira.
- Nthondo anatumidwa kukanena uthenga wa malirowo kuchokera kwa mfumu yayikulu adapeza malirowo ataika kale.
- Anthu amamudzimo atasonkhanitsana, akazi(mbumba) adasankha Nthondo kukhala woyenera ufumu.
- Anaphika mowa ndi kutumiza uthenga kwa mfumu yayikulu kuti adzakhale nawo pa mwambowo.
- Patapita masiku angapo mwambowo unachitika ndipo Nthondo analowa ufumu, anampatsa malangizo osungira mudzi ndipo anthu onse anamwazikana.
- A Mzingwa ndi a Dzeya adafuna kumuwuza Nthondo kuti asathetse Mzinda chifukwa choti iyeyo ndi Mkristu podabwa kuti maliro akamachitika amudzimo Nthondo samachita Mzinda.
- Nthondo anakana maganizo a nduna zija ndipo anaziuza kuti amene sankafuna sukulu achoke amudzimo.
- A Dzeya ndi a Mzingwa anamuyesa Nthondo ngati wachibwana ndipo anachoka pamalopo mokwiya.
- Nthondo analimbikitsa anthu amamudzimo kupita ku sukulu pamodzi ndi ana ake omwe ankawakalipira akajomba kusukulu.
- Anthu ambiri adayamba kupeza phindu mu sukulu ndipo ambiri amasandulika a Khristu chifukwa chodziwa za chikondi cha ambuye Yesu.
- Nthondo adakhalabe mfumu kwa zaka zingapo ndipo anjala amawathandiza ndi kuwapatsa chakudya ndinso otetana(amikangano, ofooka) adawaletsa ndi kuwakhazika mu mtendere.

- Tsiku lina Nthondo anadwala chibayo(chilaso) ndipo anthu ambiri anabwera ndi mankhwala awo koma analephera Nthondo ndi kumwalira.
- Anthu ambiri anamva chisoni ndi maliro a Nthondo chifukwa cha ntchito zake zabwino.
- Mphunzitsi adatsiriza ndi pemphero pa mwambo wa malirowo ndipo anthu ambiri adamuyesa Nthondo ngati mtsogoleri amene adawatengera chokoma mphumudzi mwawo.

MFUNDO ZIKULUZIKULU ZA MPHUMUTUWU.

a. Kudalira

- A kwawo kwa Nthondo anadalira anthu a kwa mfumu yaikulu pa maliro a atsibweni ake a Nthondo.
- Anthu mphumudzi anadalira akazi kuti asankhe munthu woyenera kukhala mfumu.
- Anthu mphumudzi anadalira anthu a kwa Mfumu yaikulu pa mwambo wolonga Nthondo ufumu.
- A Dzeya ndi a Mzingwa anadalira Nthondo kuti asathetse Mzinda mphumudzimo.
- Nduna zinadalira Nthondo kukanena uthenga wa Maliro kwa mfumu yaikulu.

b. Kudalirana

- A Dzeya ndi a Mzingwa anadalirana pokamuwuza Nthondo kuti asathetse Mzinda.

c. Miyambo

- Mwambo wa maliro a atsibweni ake a Nthondo ndinso wa maliro a Nthondo.
- Mwambo wolonga ufumu Nthondo.

d. Chisoni

- Anthu anali ndi chisoni pa maliro a atsibweni ake a Nthondo.
- Anthu anali ndi chisoni pa maliro a Nthondo.

e. Udindo ndi Kuthandiza

- Nthondo ankathandiza anthu anjala pamene iye adali mfumu
- Nthondo ankathandiza anthu otetana
- Nthondo ankalimbikitsa anthu kupita ku sukulu

f. Kudzidalira

- Nthondo anadzidalira yekha poyankha nduna kuti amene ankafuna mzinda achoke pamudzipo.

g. Malangizo

- Nthondo adamulangiza za kasungidwe ka mudzi pamene ankamulonga ufumu.

h. Kuthandizana

- Anthu amamudzi anathandizana pa matenda ndi maliro a atsibweni ake a Nthondo.
- Anthu amamudzi anathandizana pa matenda ndi maliro a Nthondo

i. Ukhristu

- Anthu ambiri amaphunzira sukulu ndi kusandulika akhristu.

MAPHUNZIRO A MAMUTUWU

- Kumathandizana pa nthawi ya mavuto.
- Ndi bwino kumalemekeza maganizo a anthu ena maka a azimayi ndi achinyamata.
- Ndi udindo wa makolo kulimbikitsa ana kupita ku sukulu.

WOLEMBA

A **Maxwell Hambani Phiri** amachokera mʼmudzi mwa Sumba Ofesi mʼdera la Mfumu yaikulu Mnyanja mʼboma la Kasungu. Iwowa ndi mphunzitsi pa sukulu ya sekondale yoyendera ya Ngʼombechinda kumʼmwera kwa boma la Mzimba. A Phiri anaganiza zozukuta buku la Nthondo ndicholinga choti aphunzitsi ndi ophunzira asavutike polimvetsetsa bukuli ndi kupeza mfundo zofunika zomwe zingathandize ophunzirawa kukonzekera bwino mayeso a phunziro la Chichewa. Sikukonzekera mayeso kokha komanso mfundo za mbukuli zithandiza ophunzira kuganiza mozama zomwe ziwachititse kukhala nzika zodalirika zomwe zikhoza kupititsa patsogolo chitukuko cha dziko la Malawi. Panthawi yomwe a Phiri amalemba Bukuli anali akuchita maphunziro a “Theology and Development Studies” pa Sukulu ya Ukachenjede ya Livingstonia ndipo adali mu chaka chachitatu.

Pomaliza a Maxwell H Phiri akuthokoza onse amene agule ndi kuwerenga bukuli.

Contact Details: +265 882 36 05 12, +265 882 11 77 83